

Ἄποστολος Ἀθ. Γλαβίνας

*Ὁ χρόνος ἀνίδρυσης τοῦ παρεκκλησιοῦ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου
στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*

Τόν ένδέκατο αιώνα ή βυζαντινή αὐτοκρατορία εἶχε νά ἀντιμετωπίσει σοβαροὺς κινδύνους ἀπό τοὺς Νορμανδοὺς, πού ἐμφανίστηκαν στήν Ἰταλία τό 1016, ἀπό τοὺς Σελτζούκους Τούρκους, πού ἐγκαταστάθηκαν ἀργότερα στή Βιθυνία καί τόν Ἑλλάσποντο (1081), καθώς καί ἀπό τά πάντοτε ἐπικίνδυνα σλαβικά καί ἄλλα φύλα, πού διαβιοῦσαν στά βόρεια σύνορά της. Ἡ πτώση τοῦ Μπάρι (15 Ἀπριλίου 1071), τοῦ τελευταίου προπύργιου τοῦ Βυζαντίου στήν Ἰταλία, καί ἡ ἥττα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἀπό τοὺς Σελτζούκους Τούρκους στό Ματζικέρτ (26 Αὐγούστου 1071) ἔθεσαν τέλος στή βυζαντινή παρουσία στήν Ἰταλική χερσόνησο καί στή βυζαντινή κυριαρχία στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ ἡγέτης τῶν Νορμανδῶν Ροβέρτος Γυισκάρδος ἔβαλε ὡς στόχο νά κινηθεῖ ἐναντίον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἔχοντας πρὸς τοῦτο καί τή συμπαράσταση τοῦ Πάπα Γρηγορίου Ζ΄, μέ τόν ὁποῖο συμφιλιώθηκε στίς 29 Ἰουνίου 1080, κατά τή συνάντησή τους στό Κεπεράνο.

Ἡ πρόθεση αὐτή τοῦ Ροβέρτου Γυισκάρδου ἀναστάλθηκε γιά ἓνα διάστημα λόγω τῶν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων σέ πόλεις τῆς Νότιας Ἰταλίας, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἦταν ὑποχρεωμένος νά ἐξασφαλίσει προηγουμένως τήν ἐσωτερική εἰρήνη καί ἀσφάλεια· δέν ἀκυρώθηκε, ὅμως, ὀριστικά, ἄνκαι ἡ πολιτική καί στρατιωτική κατάσταση στήν Κωνσταντινούπολη μεταβλήθηκε ὕστερα ἀπό τήν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας (1 Ἀπριλίου 1081) καί τή στέψη σέ αὐτοκράτορα (3 Ἀπριλίου 1081) τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, πού διαδέχτηκε τό γέροντα καί κατώτερο τῶν περιστάσεων αὐτοκράτορα Νικηφόρο Βοτανειάτη (1078 - 1081).

Στίς ἀρχές Μαΐου τοῦ 1081 ὁ Ροβέρτος Γυισκάρδος βρισκόταν στό Ὁτράντο, ἀπόπου πῆγε στό Πρίντεζι, γιά νά ἐπανέλθει στό Ὁτράντο, τόν τόπο συγκέντρωσης τῶν στρατιωτικῶν καί ναυτικῶν του δυνάμεων. Στίς 20 Μαΐου ὁ Ροβέρτος ἀπόπλευσε μέ κατεύθυνση τήν Κέρκυρα, τήν ὁποία κατέλαβε δύο μέρες ἀργότερα, ἐνῶ ἓνα μέρος τῶν δυνάμεων του κατευθύνθηκε στό λιμάνι τοῦ Ὁρικοῦ.

Ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Κομνηνός μεταβίβασε τήν ἐξουσία στή μητέρα του Ἄννα τή Δαλασσηνή καί ἀναχώρησε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, μέ κατεύθυνση τό Δυρράχιο, γιά νά ἀναμετρηθεῖ μέ τοὺς

Νορμανδούς. Ὄταν ἔφθασε στή Θεσσαλονίκη, βεβαιώθηκε ἀκόμη περισσότερο ὅτι οἱ Νορμανδοὶ στόχευαν νά καταλάβουν τή μεγάλης σημασίας αὐτή πόλη τοῦ ἀδριατικοῦ πελάγους, γιά τήν αὐτοκρατορία.

Στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου, στά ἀπέναντι ἀπό τή βορειοανατολική Κέρκυρα ἠπειρωτικά παράλια, ἡ προφυλακή τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό μισθοφόρους, στήν πρώτη ἐπαφή μέ τούς Νορμανδούς ὑπέστη τήν πρώτη ἦττα καί στίς 18 Ὀκτωβρίου 1081 ὁ ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ αὐτοκράτορα βυζαντινός στρατός ὑπέστη δεινή ἦττα.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός διά τῆς φυγῆς ἔφθασε στήν Ἀχρίδα, ὕστερα ἀπό τλαιπωρία δύο μερόνυκτων. Ἀπό τήν Ἀχρίδα, ὅπου ἔμεινε γιά λίγο, πῆγε στή Δεάβολη, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ διασωθέντες ἀπό τήν ἦττα τῆς 18ης Ὀκτωβρίου. Ὁ ἐπόμενος σταθμός τοῦ Ἀλεξίου ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη. Στήν πόλη αὐτή παράγγειλε ὁ Ἀλέξιος νά συγκεντρωθοῦν ὄσοι ἀπό τό στρατεύμα του δέν εἶχαν κατορθώσει νά πᾶνε προηγουμένως στή Δεάβολη. Ἀπό τή Θεσσαλονίκη ὁ Ἀλέξιος ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη.

Οἱ Νορμανδοί, ὕστερα ἀπό τίς πρῶτες σημαντικές ἐπιτυχίες τους, πολιορκήσαν τό Δυρράχιο, τό ὁποῖο περιῆλθε στά χέρια τους στίς 21 Φεβρουαρίου 1082. Στή συνέχεια ὁ Ροβέρτος Γυισκάρδος ὑπέταξε τήν περιοχή μέχρι τήν Καστοριά. Ἡ παράδοση τῆς Καστοριάς στούς Νορμανδούς προξένησε φόβο στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἀλέξιος ἐτοιμαζόταν γιά τή δεύτερη ἐκστρατεία, ἐνῶ ὁ Ροβέρτος Γυισκάρδος ἐπρόκειτο νά συνεχίσει τήν προέλασή του πρὸς τή Θεσσαλονίκη καί τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἦταν εὐτύχημα τό ὅτι ὁ Ροβέρτος Γυισκάρδος ἀναγκάστηκε νά μεταβάλει τό πρόγραμμά του, γιατί εἶχε πληροφορίες ὅτι ὁ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος ὁ Δ΄ ἐπρόκειτο νά κατέλθει στή Λογγιβαρδία. Τὸ γεγονός αὐτό καθώς καί οἱ ἐπαναστατικές ἐκδηλώσεις στό κράτος τοῦ Ροβέρδου τόν ἀνάγκασαν, στά τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1082, νά ἐπιστρέψει στήν Ἰταλία, ἀφοῦ ἀνέθεσε τήν ἡγεσία τῶν δυνάμεών του στή Βαλκανική στόν πρωτότοκο γιό του Βοημοῦνδο.

Ὁ Βοημοῦνδος δέν ἀκολούθησε τό σχέδιο τοῦ πατέρα του, μά πῆγε στήν Ἡπειρο. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, πού εἶχε πληροφορίες γιά τήν προέλαση τῶν Νορμανδῶν, ἄφησε τήν Κωνσταντινούπολη, μετέβη στήν Ἡπειρο καί ὕστερα ἀπό δύο ἀπανωτές ἦττες πού ὑπέστη (ἡ πρώτη ἦταν στά Ἰωάννινα), ἀναγκάστηκε νά ἐπιστρέψει στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά ἐτοιμαστεῖ γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν.

Ὁ Βοημοῦνδος ἀπό τά μέσα τοῦ 1082 περιῆλθε τή δυτική καί βόρεια

Μακεδονία. Ἐνα τμήμα τῶν νορμανδικῶν δυνάμεων κατέλαβε τούς δύο Πολόγους, νοτιοδυτικά ἀπό τά Σκόπια, ἕνα ἄλλο τμήμα κατέλαβε τά Σκόπια, ἐνῶ ὁ ἴδιος πῆγε στήν Ἀχρίδα, τήν ὁποία ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει, γιατί ἀπέτυχε νά ἐκπορθήσῃ τό φρούριό της, ὅπως ἀπέτυχε νά καταλάβῃ καί τόν Ὑοστροβο (Ἄρνισσα). Στή συνέχεια ὁ Βοημοῦνδος κατέβηκε νοτιότερα, πέρασε ἀπό τό Σοσκό (Φρούριο), ἀντιπαρῆλθε τά Σέρβια, τή Βέροια καί τήν Ἑδεσσα, γιά νά καταλήξῃ στά Μογλενά, ὅπου ἀνοικοδόμησε τό ἐρειπωμένο ἀπό καιρό μικρό κάστρο. Ὁ ἐπόμενος σταθμός του ἦταν οἱ Ἄσπρες Ἐκκλησιές, νοτιοδυτικά τοῦ Πρίλεπου στήν πεδιάδα τῆς Πελαγονίας, καί στίς ἀρχές τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1082 ἐπέστρεψε στήν Καστοριά.

Ὁ μέγας δομέστικος τῆς Δύσης Γρηγόριος Πακουριανός, μόλις ἔμαθε τήν ἀποχώρηση τοῦ Βοημοῦνδου ἀπό τίς Ἄσπρες Ἐκκλησιές, πῆγε στά Μογλενά, κατέλαβε τό κάστρο καί τό κατέστρεψε τελείως.

Ὁ Βοημοῦνδος ἀπό τήν Καστοριά κατέβηκε στή Θεσσαλία, γιά νά περάσῃ ἐκεῖ τό χειμῶνα τοῦ 1082 - 1083, ἐπειδή ἡ Καστοριά δέν προσφερόταν γιά νά ξεχειμωνιάσῃ καί ἡ Λάρισα θά τοῦ ἐξασφάλιζε πολεμικό ὕλικό καί τά ἀπαραίτητα εἶδη διατροφῆς. Οἱ δυνάμεις τῶν Νορμανδῶν κατέλαβαν στήν ἀρχή τά Τρίκαλα καί τόν Τζίβισκο καί στίς 3 Νοεμβρίου 1082 πολιορκήσαν τή Λάρισα.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὅταν ὅπλισε καλά καί βαριά τό στρατό του, ἄφησε τήν Κωνσταντινούπολη καί πῆρε τό δρόμο γιά τή Θεσσαλία, ἀνήσυχος γιά τήν τύχη τῆς Λάρισας καί τούς Λαρισαίους, γιά τό δράμα τῶν ὁποίων εἶχε πληροφορίες ἀπό γράμμα τοῦ Λέοντα Κεφαλαῖ, πού ὑπερασπιζόταν μέ σθένος καί γενναιότητα τή θεσσαλική μεγαλόπολη.

Ὁ βυζαντινός αὐτοκράτορας δυσκολευόταν νά ἀντιμετωπίσῃ σέ κατά μέτωπο ἀγῶνα τούς Νορμανδούς καί γιαντό προσπαθοῦσε νά τούς πολεμήσῃ μέ τεχνάσματα καί στρατηγικούς ἐλιγμούς. Στίς δύσκολες ὥρες τῶν σκέψεων καί τῶν προβληματισμῶν του, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ θυγατέρα του Ἄννα ἡ Κομνηνή στήν «Ἀλεξιάδα» της, καταλυτική φαίνεται νά ὑπῆρξε ἡ ἐμφάνιση τοῦ πολιοῦχου καί προστάτη τῆς Θεσσαλονίκης Ἁγίου Δημητρίου. Ἐνα βράδυ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός εἶδε στόν ὕπνο του ὅτι βρισκόταν στή Θεσσαλονίκη, στό ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καί ὅτι ἄκουσε μία φωνή, πού ἐρχόταν ἀπό εἰκόνα τοῦ Ἁγίου κρεμασμένη στό ναό του· ἡ φωνή ἔφτανε στά αὐτιά του καί τοῦ ἔλεγε *μή λυποῦ μηδέ στένε, αὔριον νικᾷς*: μή λυπᾶσαι καί μή στενάζεις· αὔριο θά νικήσῃς.

Παραθέτω σέ μετάφραση τό κείμενο τῆς Ἄννας Κομνηνῆς, στό ὁποῖο γί-

νεται λόγος γιά τήν κάθοδο τῶν Νορμανδῶν στή Θεσσαλία καί τήν πολιορκία τῆς Λάρισας, γιά τήν ἔλευση τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καθώς καί τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἀγίου Δημητρίου στόν αὐτοκράτορα κατά τό νυχτερινό του ὕπνο:

Ὁ Βοημοῦνδος, βγαίνοντας ἀπό τήν Καστοριά, ἔρχεται στή Λάρισα, μέ τήν πρόθεση νά ξεχειμωνιάσει ἐκεῖ.

Μόλις ὁ αὐτοκράτορας ἔφτασε στή μεγαλόπολη (τήν Κωνσταντινούπολη), ὅπως ἔχει λεχθεῖ, ἔπεσε ἀμέσως στή δουλειά, σύμφωνα μέ τή δραστηριότητά του καί τό χαρακτήρα του πού δέν ἤξερε ἀπό ἀνάπαυση· ζήτησε, λοιπόν, ἀπό τό σουλτάνο δυνάμεις, μέ ἀρχηγούς πού νά ἔχουν μακροχρόνια ἐμπειρία. Τότε ὁ σουλτάνος τοῦ ἔστειλε ἑπτὰ χιλιάδες στρατό μέ πολύ ἐμπειρους ἀρχηγούς καί τόν ἴδιο τόν Καμύρη, ὁ ὁποῖος ξεπερνοῦσε τούς ἄλλους σέ ἡλικία καί πείρα. Καί ἐνόσω ὁ βασιλιάς τακτοποιοῦσε αὐτά τά θέματα καί ἐτοιμαζόταν, ὁ Βοημοῦνδος, ἀφοῦ ἀπόσπασε ἕνα μικρό μέρος ἀπό τά στρατεύματά του, πού τό ἀποτελοῦσαν ὅλοι βαριά ὀπλισμένοι Κέλτες, τούς ἔστειλε καί μέ ἔφοδο κατέλαβε μ' αὐτούς τήν Πελαγονία, τά Τρίκαλα καί τήν Καστοριά, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Βοημοῦνδος, μ' ὅλο τό στρατεύμα του, κατέφθασε στά Τρίκαλα καί μ' ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τό στράτευμα αὐτό, πού ἔστειλε, κι ἦταν ὅλοι τους γενναῖοι, κυρίευσε μέ ἔφοδο τόν Τζίβισκο. Καί ἔτσι, στή συνέχεια, ἦλθε (ὁ Βοημοῦνδος) στή Λάρισα μέ ὅλες τίς δυνάμεις, τή μέρα τῆς μνήμης τοῦ μεγαλομάρτυρα Γεωργίου (3 Νοεμβρίου 1082) καί ἀφοῦ περικύκλωσε τά τείχη τῆς τήν πολιορκήσε.

Ὅμως, ὁ Λέων Κεφαλαῦ, γιός ἀκόλουθου τοῦ πατέρα τοῦ αὐτοκράτορα, ἀντιστεκόταν γενναῖα, γιά ἔξι ὀλόκληρους μῆνες, στά πολιορκητικά σχέδια τοῦ Βοημοῦνδου καί μέ γράμμα του ἔκανε γνωστή στόν αὐτοκράτορα τήν ἐπιδρομή τοῦ βάρβαρου. Ὁ Ἀλέξιος, ἄνκαι ποθοῦσε πάρα πολύ, δέν πῆρε ἀμέσως τό δρόμο πού θά τόν ὀδηγοῦσε στό Βοημοῦνδο, ἀλλά ἀνέβαλλε τήν ἀναχώρηση, συγκεντρώνοντας ἀπό παντοῦ μισθοφόρους. Ὑστερα, ὅταν ἐξόπλισε ὅλους καλά, ἀναχώρησε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἀφοῦ πλησίασε τήν περιοχή τῆς Λάρισας καί πέρασε ἀπό τό βουνό τῶν Κελλίων, ἄφησε στά δεξιά τό δημόσιο δρόμο καί τό βουνό πού ἀπό τούς ντόπιους ὀνομάζεται Κίσσαβος, κατέβηκε στό Ἐζεβάν, ἕνα βλάχικο χωριό πού βρίσκεται πολύ κοντά στήν Ἀνδρωνία. Ἀπό κεῖ ἦλθε σέ μία ἄλλη κωμόπολη, ἡ ὁποία κοινῶς ὀνομάζεται Πλαβίτζα καί βρίσκεται σχετικά κοντά στό ποτάμι πού ὀνομάζεται κάπως ἔτσι..., καί ἔστησε τό στρατόπεδο, ἀφοῦ ἔσκαψε τήν ἀπαραίτητη τάφρο. Ἀπό κεῖ ἔφυγε ὁ βασιλιάς καί πῆγε μέχρι

τούς κήπους τοῦ Δελφινᾶ καί ἀπό κεῖ στά Τρίκαλα.

Στά Τρίκαλα ἦλθε κάποιος καί τοῦ ἔφερε ἕνα γράμμα τοῦ Λέοντα Κεφαλαῦ, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε παραπάνω λόγος, πού ἔγραφε πιά θαρρετά: «Μάθε, βασιλιά, ὅτι, μέχρι τή στιγμή αὐτή, μέ τίς πολλές φροντίδες μου κράτησα τό κάστρο ἀπόρρητο. Τώρα πού στερηθήκαμε πιά τά ἐπιτρεπόμενα σέ χριστιανούς τρόφιμα, ἀναγκαστήκαμε νά φᾶμε καί ἀπό αὐτά πού δέν ἐπιτρέπεται. Καί αὐτά, ὁμως, μᾶς τελείωσαν. Ἄν, λοιπόν, στήν ἐπιθυμία σου νά μᾶς βοηθήσεις, σπεύσεις καί μπορέσεις νά διώξεις τούς πολιορκητές, θά χρωστοῦμε χάρη στό Θεό. Ἄν ὄχι, ἐγώ μέχρι τώρα ἔχω κάνει τό χρέος μου καί ἀφοῦ δέ μένει ἀπό δῶ καί πέρα τίποτε ἄλλο, ὑπακούοντας στήν ἀνάγκη (γιατί, μέ ποιό τρόπο εἶναι δυνατό νά ἀντιταχθεῖ κανεῖς στή φύση καί στούς ἀδυσώπητους νόμους της;) ἔχουμε ἀποφασίσει νά παραδώσουμε τό φρούριο στούς ἐχθρούς πού βρίσκονται πολύ κοντά μας καί μᾶς πιέζουν ἀσφικτικά.

Μά, ἄν συμβεῖ νά πάθουμε αὐτά, ἐγώ μέν εἶθε νά εἶμαι καταραμένος, ἀλλά τολμῶ νά πῶ τοῦτο φανερά στή μεγαλειότητά σου· ἄν δέν σπεύσεις σύντομα νά βγάλεις ἀπό τόν κίνδυνο ἐμᾶς, πού δέν εἶμαστε ἱκανοί νά ἀντέξουμε περισσότερο σέ τέτοιο βάρος πολέμου καί πείνας, σύ ὁ βασιλιάς μας ἐάν δέν ἐπιτάχυνες τή βοήθεια, τή στιγμή πού εἶσαι σέ θέση νά βοηθήσεις, ὅπωςδήποτε δέ θά μποροῦσες νά ἀποφύγεις τήν κατηγορία τῆς προδοσίας».

Ὁ αὐτοκράτορας κατάλαβε τότε ὅτι ἔπρεπε νά ἀγωνισθεῖ ἐναντίον τους μέ ἄλλο τρόπο. Γιαυτό ἄρχισαν νά τόν βασανίζουν σκέψεις καί φροντίδες. Ἔτσι, ἐξετάζοντας πῶς ἔπρεπε νά στήσει ἐνέδρες, βασανίζοταν ἐπίμονα ὅλη τήν ἡμέρα, ἐπικαλούμενος τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Τότε, λοιπόν, ἔστειλε καί κάλεσαν κάποιον γέροντα Λαρισαῖο καί τόν ρωτοῦσε γιά τήν κατάσταση τῆς περιοχῆς. Ὑψώνοντας (ὁ αὐτοκράτορας) τό βλέμμα του καί δείχνοντας μέ τό δάχτυλό του τά σημεῖα, ρωτοῦσε μέ ἐπιμονή πού ὑπῆρχαν φαράγγια, πού χώριζαν τά μέρη αὐτά, ἧ ἐκτεταμένες λόχμες, πού συνδέονταν μέ τά φαράγγια. Αὐτά ρωτοῦσε νά μάθει ἀπό τό Λαρισαῖο, σκεπτόμενος νά στήσει ἐνέδρα καί μέ τέχνασμα νά καταπολεμήσει τούς Λατίνους. Γιατί εἶχε ἐγκαταλείψει τή φανερή καί κατά μέτωπο ἐπίθεση, ἐπειδή πολλές φορές νωρίτερα ἐπιχείρησε καί ἠττήθηκε καί εἶχε τήν ἐμπειρία τῆς τακτικῆς τῶν φραγκικῶν ἐπιθέσεων.

Ὅταν ἔδυσσε ὁ ἥλιος καί ὁ βασιλιάς ἐξουθενομένος ἀπό τήν ὀλοήμερη κούραση πῆγε καί κοιμήθηκε, εἶδε το ἑξῆς ὄνειρο: Νόμιζε ὅτι στεκόταν μέσα στό ναό τοῦ μεγαλομάρτυρα Δημητρίου καί ὅτι ἄκουσε μία φωνή «μή

λυπᾶσαι καὶ μὴ στενάζεις, αὔριο νικᾶς». Εἶχε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ φωνή, πού τοῦ κτυποῦσε τὰ αὐτιά, ἐρχόταν ἀπὸ μία εἰκόνα, ἀπὸ τὶς κρεμασμένες στὸ ναό, στὴν ὁποία ἦταν ζωγραφισμένος ὁ μεγαλομάρτυρας Δημήτριος.

Ἄφου ξύπνησε καὶ χάρηκε ἀπὸ τὴν προφητεία αὐτὴ τοῦ ὄνειρου, ἐπικαλοῦνταν τὸ μάρτυρα καὶ ὑποσχόταν, ἂν συνέβαινε νὰ ἐπιτύχει νίκη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, νὰ πάει ἐκεῖ, νὰ τὸν προσκυνήσει ὄχι ἐφιππος ἀλλὰ μέ τὰ πόδια, βαδίζοντας πολλὰ στάδια πρὶν ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης.

Τότε, λοιπόν, κάλεσε (ὁ Ἀλέξιος) τοὺς στρατηγούς καὶ ἡγεμόνες καὶ ὄλους τοὺς συγγενεῖς του σέ σύσκεψη καὶ ζήτησε τὴ γνώμη τοῦ καθενός· ὕστερα τοὺς ἔκανε γνωστὸ τὸ σχέδιό του¹.

Ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνή, στή συνέχεια τῆς διηγήσής της, περιγράφει τὸ σχέδιο τοῦ πατέρα της καθὼς καὶ τὴν ἤττα πού ὑπέστησαν οἱ Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι ἀναγκάστηκαν, ὕστερα ἀπὸ αὐτή, νὰ καταφύγουν στὰ Τρίκαλα, ὅπου παρέμειναν γιὰ ἓνα διάστημα· στή συνέχεια ἀπὸ τὰ Τρίκαλα ἔφυγαν γιὰ τὴν Καστοριά², ἀπόπου εἶχαν ξεκινησεῖ ἓνα περίπου χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1082.

Ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνός ἀπὸ τὴ Λάρισα μετέβη στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξαναγύρισε, γιὰ πρώτη φορά, νικητὴς στὴν Κωνσταντινούπολη: Ὁ βασιλιάς, κατὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴ Λάρισα, κατέλα-

1. Ἡ μετάφρασή μας στηρίχθηκε στὴν ἔκδοση τῆς Ἀλεξιάδας: Anne Comnène, Alexiade, Règne de l'Empereur Alexis I Comnène (1081 - 1118), tome II (livres v-x), texte établi et traduit par Bernard Leib S.J., deuxième tirage, Paris 1967 (Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς Ε', V, 1-7), σσ. 23 - 26. Γιὰ ἄλλες μεταφράσεις ἴδές: Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς, τόμος Β', (Μετάφρασις - Σχόλια Α. Γεωργιάδου), Ἑλληνικὸς Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς (1971), σσ. 69 - 71· Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς, τόμος Α' (βιβλία I, II, III, IV καὶ V), (Συμπληρωματικαὶ ἔκδόσεις Διευθύνσεως ἔκδόσεων Ἀρχηγείου Στρατοῦ 54), Ἀθῆναι 1971, σσ. 192 - 194· Ἄννα Κομνηνὴ Ἀλεξιάς. Τόμος πρῶτος: βιβλία Α' - Θ'. Μετάφραση Ἀλὸη Σιδέρη (Ἐκδόσεις Ἄγγρα), Ἀθῆναι 1990, σσ. 197 - 199.

2. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, Ε', V, 7 - VII, 3 (ἔκδ. Bernard Leib), τόμ. II, σσ. 26 - 32. Γιὰ τὴν παρουσία τῶν Νορμανδῶν στὴ Θεσσαλία κάνει λόγο καὶ ὁ Guillelmus Apuliensis, Gesta Roberti Wiscardi, V, 24 - 74 (ἔκδ. Marguerite Mathieu), Palermo 1961, σσ. 236 - 241. Περισσότερα γιὰ τὴν παρουσία τῶν Νορμανδῶν στὴ Θεσσαλία, γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Λάρισας καὶ τὴν ἤττα τους ἴδές Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Οἱ Νορμανδοὶ στὴ Θεσσαλία καὶ ἡ πολιορκία τῆς Λάρισας (1082 - 1083), Βυζαντιακά, τόμ. 4 (1984), σσ. 35 - 43 (σσ. 43 - 45 βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Νορμανδῶν κατὰ τὰ ἔτη 1081 - 1085), καὶ Ἐθαγγελίας Ἰωαννιδάκη - Ντόστογλου, Οἱ Νορμανδοὶ καὶ ἡ πολιορκία τῆς Λάρισας, Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο, τόμ. 15 (Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία 2ο Ἀφιέρωμα), Λάρισα 1989, σσ. 3 - 11.

βε τή Θεσσαλονίκη και πολύ γρήγορα, με τήν ικανότητα πού τόν διέκρινε σ’ αυτά, έστειλε άπεσταλμένους στους κόμητες, πού ακολουθοϋσαν τό Βοημοϋνδο, στους όποιους υπόσχονταν πολλά, εάν άπαιτοϋσαν από τό Βοημοϋνδο τούς μισθούς τους, όπως τούς ειχε υποσχεθει· αν ο Βοημοϋνδος δέν ειχε να τούς έξοφλήσει, ως τόν έπειθαν με τρόπο να κατεβεί στα παράλια και να ζητήσει τά χρήματα για τούς μισθούς από τόν ίδιο τόν πατέρα του Ροβέρτο, διαπερνώντας και ο ίδιος τή θάλασσα αν χρειαζόταν, προκειμένου να άπαιτήσει τούς μισθούς τους, και αν τό πετύχαιναν αυτό θα άπολάμβαναν όλοι τους τιμές και πάρα πολλά ευεργετήματα. Και όσοι μέν από αυτούς θα ήθελαν να υπηρετήσουν ως μισθοφόροι, θα τούς προσλάμβανε (ο ‘Αλέξιος), καταβάλλοντας σ’ αυτούς ικανοποιητικό μισθό, σύμφωνα με τίς άπαιτήσεις τους, ενώ τούς άλλους, όσοι θα ήθελαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους, υποσχόταν να τούς βοηθήσει να περάσουν, διαμέσου τής Ούγγαρίας, χωρίς κίνδυνο.

‘Ενδύσαντες, λοιπόν, οι κόμητες στίς ύποδείξεις του βασιλιά, άπαιτοϋσαν ένοχλητικά τούς μισθούς των τεσσάρων προηγουμένων ετών. ‘Ο Βοημοϋνδος, μη έχοντας να τούς έξοφλήσει, άνέβαλλε συνεχώς. Έτσι, καθώς (οι κόμητες) επέμειναν στην εύλογη άπαίτησή τους και μη μπορώντας ο Βοημοϋνδος να κάμει κάτι άλλο, τόν μέν Βρυνέιο άφησε επιτόπου να φυλάγει τήν Καστοριά, όπως άφησε και τόν Πέτρο του ‘Αλίφα, πού φύλαγε τούς Πολόβους, ενώ ο ίδιος πήγε στον Αϋλώνα³. Μαθαίνοντάς το αυτό ο βασιλιάς, ξαναγύρισε νικητής στη βασιλεύουσα πόλη⁴.

* * *

‘Ο νικητής βυζαντινός αυτοκράτορας, φτάνοντας στη Θεσσαλονίκη, θα ξεπλήρωνε άμέσως τήν όφειλή του στον ‘Αγιο Δημήτριο.

‘Από τήν Θεσσαλονίκη ο ‘Αλέξιος Κομνηνός έστειλε άπεσταλμένους στους κόμητες του Βοημοϋνδου με σκοπό να διασπάσει τό στρατό του και με τή διάσπαση αυτή να εκμηδενίσει τούς Νορμανδούς στη Βαλκανική, σώζοντας

3. Και ο Guillelmus Apuliensis, Gesta Roberti Wiscardi, V, 75 - 76, δ.π., σ. 240, αναφέρει ότι ο Βοημοϋνδος Milite diviso vitae Buamundus ad usus // Quaerit Ebellonae loca, Castoreaeque Brienus χωρίζοντας τό στρατεύμα του κατέλαβε τόν Αϋλώνα, για να φροντίσει με τί θα ζήσει, ενώ ο Βρυνένιος τήν Καστοριά.

4. ‘Αννης Κομνηνής, ‘Αλεξιάς, Ε’, VII, 4 - 5, δ.π., τόμ. II, σ. 31.

τήν αὐτοκρατορία ἀπό τήν ἐπικίνδυνη καί ἀνεπιθύμητη παρουσία τους.

Τήν ἐποχή αὐτή στή Θεσσαλονίκη βρίσκονταν ὁ μέγας δομέστικος τῆς Δύσης Γρηγόριος Πακουριανός, πού εἶχε ἀγωνιστεῖ καί ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, καθῶς καί ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Εὐθύμιος. Ἄν οἱ δύο αὐτές προσωπικότητες ἀπό τό στρατιωτικό καί ἐκκλησιαστικό χῶρο χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο σ' αὐτή τή φάση, τώρα πού ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός ἐπέστρεφε στήν πρωτεύουσα νικητής ἀπό τή Θεσσαλία, εἶναι πιθανό, παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνή δέν κάνει συγκεκριμένο λόγο, ἀφοῦ δέν ἀναφέρει κανένα ἀπό τά πρόσωπα πού χρησιμοποιήθηκαν ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορα γιά τίς ἐπαφές τους μέ τούς κόμητες τοῦ Βοημούνδου. Ὅτι, ὁμως, ὁ Γρηγόριος Πακουριανός καί ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος βρίσκονταν στή Θεσσαλονίκη καί ἡ παρουσία τους αὐτή συνδέεται μέ εἰρηνευτική πρὸς τούς Νορμανδούς ἀποστολή εἶναι ἀναμφισβήτητο γεγονός.

Στόν ἐπίλογο τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισσας (Μπατσκόβου), τό ὁποῖο ὑπογράφηκε τό Δεκέμβριο τοῦ 1083, ἀναγράφεται ρητῶς ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Εὐθύμιος ἀπεστάλη μέ ἄλλους στή Θεσσαλονίκη, ὕστερα ἀπό «πρόσταγμα» τοῦ βασιλιά Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, γιά νά συνάψουν εἰρήνη μέ τό Φράγκο ἡγεμόνα. Στήν ἀποστολή αὐτή μετεῖχε, ὅπως φαίνεται, καί ὁ ἰδρυτής τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Μπατσκόβου Γρηγόριος ὁ Πακουριανός: *Τό δέ παρόν τυπικόν ἐγράφη ῥωμαϊκόν, ἰβηρικόν τε καί ἀρμενικόν τῆς καθ' ἡμᾶς εὐαγεστάτης μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης κατά τόν δεκέμβριον μῆνα τῆς ἐβδόμης Ἰνδικτιῶνος ἔτους ςφθβ', καί ὑπεγράφη παρ' ἐμοῦ τε αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ Γρηγορίου καί μεγάλου δομεστίκου τῆς δύσεως τοῦ Πακουριανοῦ διά ἀρμενικῶν γραμμάτων, καί τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυροῦ Εὐθυμίου πρὸς βεβαίωσιν καί πίστωσιν πάντων τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγεγραμμένων, ὡς παρατυχόντος αὐτοῦ ἐνθάδε διά τό καί αὐτόν ἐκ προστάξεως τοῦ κραταιοῦ καί ἁγίου ἡμῶν βασιλέως διάγειν ἐν Θεσσαλονίκη ἐνεκεν εἰρήνης τοῦ ἀλάστορος Φράγγου, καί αὐθις ὑποστρέψαντος καί μεθ' ἡμῶν καταλαβόντος ἐνταῦθα ἐν τοῖς Φιλιππουπόλεως κτήμασί μου⁵.*

5. Paul Gautier, Le typikon du sébaste Grégoire Pakourianos, Revue des Etudes Byzantines, τόμ. 42 (1984), σ. 131. Ἀπό τίς διάφορες ἐκδόσεις τοῦ Τυπικοῦ σημειώνω τήν πρώτη, πού ἔγινε τό 1888 ἀπό τό Στενιμαχίτη Γρηγόριο Μουσαῖο, Γρηγόριος Πακουριανός Μέγας Δομέστικος τῆς Δύσεως καί τό ὑπ' αὐτοῦ Τυπικόν τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης Dissestatio

Ἀπό τή μαρτυρία αὐτή φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνός ἔστειλε ἀντιπροσωπεία πρὸς τοὺς Νορμανδούς, γιὰ νά συνάψουν εἰρήνη. Ἡ ἀντιπροσωπεία αὐτή, στήν ὁποία μετεῖχε ὁ Γρηγόριος Πακουριανός καί ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Εὐθύμιος (*διά τό καί αὐτόν* = τόν Εὐθύμιον), παρέμεινε γιά ἕνα διάστημα στή Θεσσαλονίκη (*διάγειν ἐν Θεσσαλονίκη*), γιὰ νά φέρει σέ πέρας τήν ἀποστολή, τή σύναψη δηλαδή εἰρήνης μέ τοὺς Νορμανδούς. Καί οἱ δύο, ὁ Γρηγόριος Πακουριανός καί ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος, κατά τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τή Θεσσαλονίκη, πῆγαν μαζί στή Φιλιππούπολη, ὅπου ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος βρισκόταν, τό Δεκέμβριο τοῦ 1083, ὅταν ὑπεγράφη τό Τυπικό, φιλοξενούμενος τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ στά κτήματά του [*καί αὐθις ὑποστρέψαντος* (τοῦ Εὐθυμίου) *καί μεθ' ἡμῶν* (τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ) *καταλαβόντος ἐνταῦθα ἐν τοῖς Φιλιππουπόλεως κτήμασί μου*]. Ἐδῶ ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος ὑπέγραψε στό τέλος τοῦ ἐπιλόγου τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισσας: *Εὐθύμιος, ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης τῆς Ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως πόλεως Ἱεροσολύμων, τό παρόν τυπικόν τῆς μονῆς τῆς Ἰβηρικῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης τοῦ σεβαστοῦ καί μεγάλου δομεστίχου τῆς δύσεως κῦρ Γρηγορίου τοῦ Πακουριανοῦ ὑπέγραψα οἰκεία χειρὶ*⁶.

Ὁ ἐπισκεφθεῖς τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1669 τήν Ἱερὰ Μονή τῆς Πετριτζονίτισσας Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος δέν παρέλειψε νά διαβάσει τό Τυπικό τῆς καί νά προσθέσει στό τέλος τοῦ κειμένου σχετική σημείωση⁷.

philologica ad summos in Philosophia honores ab amplissimo philosophorum Ienensium ordine rite importandes Georgius Musaeus Stenimachites, Lipsiae typis B.G. Teubneri MDCCCLXXXVIII (Dissertationes Jenenses, t. IV), Leipzig (1888), σ. 209, τήν ἔκδοση τοῦ 1904, Τυπικόν de Grégoire Pacourianos pour le monastère par le R.P. Louis Petit des Augustins de l' Assomption (Βυζαντινά Χρονικά, τόμος ἐνδέκατος), Πετρούπολις 1904, σ. 50 (πρβλ. καί σ. XVIII), καθὼς καί τή λατινική μετάφραση Τυρικον Gregorii Pacuriani interpretatus est Michael Tarchnisvili (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptorum Iberici tomus 4), Louvain 1954, σ. 49. Ἴδές καί Ἐπιστολῶν Ἀθ. Γλαβίνα, Τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισσας (Μπατσκόβου) στό χειρόγραφο 85 (ff. 249 b - 258 a) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης, Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Νέα Σειρά, Τμῆμα Θεολογίας, τόμ. 8 (1998), σσ. 125 - 126, 131.

6. Paul Gautier, Le tyrikon du sébaste Grégoire Pakourianos, δ.π., σ. 133· Ἐπιστολῶν Ἀθ. Γλαβίνα, Τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, δ.π., σσ. 126 - 127, 133.

7. Louis Petit, Tyrikon de Grégoire Pacourianos, δ.π., σ. XXV - XXVI· + Μιλήτου Αἰμιλία-

Ἀργότερα, ὁ ἴδιος Πατριάρχης, στό ἔργο του «Ἱστορία περί τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων», δέν παρέλειψε νά περιλάβει, κάνοντας λόγο γιά τόν Πατριάρχη Εὐθύμιο, μέρος τοῦ ἐπιλόγου τοῦ Τυπικοῦ, στόν ὁποῖο (ἐπίλογο) μνημονεύεται ἡ ἀποστολή τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου καί τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ στή Θεσσαλονίκη, μέ σκοπό τή σύναψη εἰρήνης μέ τόν ἀλάστορα Φράγγον, προσθέτοντας καί τά ἐξῆς: *σημειῶσαι ὅτι Βασιλεύς μέν ἦν Ἀλέξιος Κομνηνός, Φράγγος δέ, Ῥογέριος ὁ Ἰταλός*⁸. Νά σημειώσω ὅτι

νοῦ (Τσακοπούλου) Ἀρχιεφύλακος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Περιγραφικός κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου, τόμος Γ' «Τμήμα χειρογράφων Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης», Ὁρθοδοξία, τόμ. 38 (1963), σ. 417 [= Μητροπολίτου Μιλήτου Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου Ἀρχιεφύλακος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Περιγραφικός κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Γ' (α'), Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (χ.χ.ἐκδ.), σ. 284]. Ἄποστολου Ἄθ. Γλαβίνα, Τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, δ.π., σσ. 127, 135.

8. Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Ἱστορία περί τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, διηρημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις, ἄλλως καλουμένη δωδεκάβιβλος Δοσιθέου, βιβλία Ζ' καί Η', Θεσσαλονίκη 1983, σ. 247· πρβλ. Ἱεροδιακόνου Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ἱεροσολυμιάς ἦτοι ἐπίτομος ἱστορία τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ ἀπό τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς ἕως τῶν νεωτάτων χρόνων, ἐν Ἱεροσολήμοις αὐξβ', σ. νε' ὑποσ. α (ὄπου τό ἔτος ὑπογραφῆς τοῦ Τυπικοῦ τῆς Πετριτζονίτισσας εἶναι ςφνβ' ἀντί τοῦ ὀρθοῦ ςφθβ'), καί Louis Petit, στήν ἔκδοση τοῦ Τυπικοῦ ἀπό τό χειρόγραφο 694 (278) τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου (Constantin Litzica, Catalogul Manuscripterol grecești, București 1909, σ.433), Τυπικόν de Grégoire Pacourianos, δ.π., σ. XVII - XVIII, χωρίς τή σημείωση γιά τόν ἀλάστορα Φράγκο. Ἡ σημείωση ὑπάρχει καί στό περιθώριο τοῦ φ. 285α τοῦ κώδικα 85 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδας Χάλκης, πού περιέχει στά φφ. 249 β - 258α μέρη τοῦ Τυπικοῦ τῆς Πετριτζονίτισσας, + Μιλήτου Αἰμιλιανοῦ (Τσακοπούλου), Περιγραφικός κατάλογος, δ.π., σσ. 415 - 418 (καί στόν αὐτοτελή τόμο, σσ. 282 - 285)· στή σ. 418 (καί σ. 285 στόν αὐτοτελή τόμο) δέν ἔχει τή σχετική σημείωση, τήν ὁποία περιέλαβα στήν ἔκδοσή μου, Ἄποστολου Ἄθ. Γλαβίνα, Τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, δ.π., σ. 128 (στή σ. 136 πανομοιότυπο τοῦ φ. 258α μέ τή σημείωση στό περιθώριο). Μέ τόν κώδικα 85 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδας Χάλκης εἶχε ἀσχοληθεῖ τόν περασμένο αἰῶνα ὁ Ρῶσος P. Bezobrazon, Materialy dlja istorii Vizantijskoj imperii, I., Neizdannye monastyrskie ustary (= Ἀρχεῖακό ὕλικό γιά τήν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, I., Ἀνέκδοτα τυπικά μοναστηριῶν), στό Περιοδικό τοῦ Ὑπουργείου Δημόσιας Ἐκπαίδευσης, τόμος 254, τεύχος Νοεμβρίου 1887, σσ. 65 - 78, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ὁ Ed. Kurtz, παρουσιάζοντας τή μελέτη τοῦ P. Bezobrazon, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σσ. 627 - 631, ὁ +Μιλήτου Αἰμιλιανός (Τσακόπουλος), Περιγραφικός κατάλογος, δ.π., σ. 201 (καί σ. 258 στόν αὐτοτελή τόμο), καί ὁ B. L. Fonkic, Zametki o grečeskikh rukopisjah sovetskih hranilišč (= Σημειώσεις γιά τά ἑλληνικά χειρόγραφα πού φυλάσσονται στά σοβιετικά ἀρχεῖα), VV (= Βυζαντινά Χρονικά),

ἡγέτης τῶν Νορμανδῶν ἦταν ὁ Ροβέρτος Γυισκάρδος, τοῦ ὁποίου πρωτότοκος γιὸς ἦταν ὁ Βοημοῦνδος, κόμης τοῦ Τάραντα. Ὁ Ρογῆρος (Ρογέρη τὸν ἀναφέρει ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνή) ἦταν μετὰ τὸ Βοημοῦνδο καὶ τὸν ἀπέκτησε ὁ Ροβέρτος ἀπὸ τὸ δεύτερο γάμο του μὲ τὴ Γαῖτα. Ὁ τρίτος γιὸς του ἀνομαζόταν Γίδος.

Ὁ Γερμανὸς βυζαντινολόγος Dölger τοποθετεῖ τὴν ἀποστολὴν στὰ τέλη τοῦ 1082 ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 1083⁹. Πρέπει, ὅμως, νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα νὰ ἔλαβε χώρα ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ στὰ τέλη τοῦ 1082, γιατί στὶς ἀρχές τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1082 ὁ μέγας δομέστικος τῆς Δύσης Γρηγόριος Πακουριανός, ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι ὁ ἡγέτης τῶν Νορμανδῶν Βοημοῦνδος ἐγκατέλειψε τὶς Ἄσπρες Ἐκκλησιές (19 περίπου χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὸν Πρίλεπο, στὴν πεδιάδα τῆς Πελαγονίας) καὶ ἐπέστρεψε στὴν Καστοριά, πῆγε στὰ Μογλενά, ἡγούμενος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, καὶ

τόμ. 36 (1974), σ. 136 (= Μετάφραση Γεωργίας Ἰωαννίδου - Μπιτσιάδου, Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία, τόμος III - 1975, Παράρτημα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 233). Κατὰ τὸν Ed. Kurtz, σ. 630, ποὺ σχολιάζει τὴ σημεῖωση, τὸ 1083 μὲ ἐντολὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ διαπραγματευθεῖ τὴν εἰρήνην μὲ τὸν «ἀλάστορα Φράγκον» δηλαδὴ τὸν κόμη τοῦ Τάραντα Βοημοῦνδο. Ὁ T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu' aux Croisades (407 - 1096)*, Athènes 1980, σ. 247 ὑποσ. 5, μὲ βάση τὴ μνεία τῆς ἀποστολῆς, πρὸς τὸ Βοημοῦνδο στὴ Θεσσαλονίκη, τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου στὸ Τυπικὸ τῆς Πετριτζονίτισσας, δέχεται τὸ ἔτος 1082. Ὁ Paul Gautier, *Le tyriikon du sébaste Grégoire Pakourianos*, δ.π., σ. 130, ὑποσημειώνει ὅτι ὁ ἀλάστορας Φράγκος εἶναι ὁ Βοημοῦνδος, πιθανῶς τὸ 1084, καὶ ὅτι τὶς διαπραγματεύσεις αὐτές, γιὰ σύναψη εἰρήνης, δὲν τὶς ἀναφέρει καμιὰ ἄλλη πηγὴ. Γιὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴ ἰδὲς Χρυσσοτόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἔκδοσις δευτέρα ἐπιτηχημένη, ἐν Ἀθῆναις 1970, σσ. 404 - 405 [πρβλ. καὶ Ἰ. Χ. Κωνσταντινίδου, Εὐθύμιος. Ὁ Ἀ΄ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (- 1084), Ἐρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 5 (1964), σσ. 1038 - 1039] καὶ Paul Lemerle, *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*, Paris 1977, σσ. 173 - 174.

9. Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565 - 1453*. 2. Teil: *Regesten von 1025 - 1204*, München 1925, σ. 30 (No 1087), ὅπου ἀναφέρει, ἐπίσης, ὁ Dögler, ὅτι ὁ Πατριάρχης διέτριβε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1083 ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Peter Wirth, στὴν ἐπαυξημένη καὶ βελτιωμένη δευτέρη ἔκδοσις τοῦ ἴδιου ἔργου, München 1995, σ. 97 (No 1087), δέχεται τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου πρὸς τὸ Βοημοῦνδο στὴ Θεσσαλονίκη, στὰ τέλη τοῦ 1082 μὲ 1083. Πρβλ. Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Ἡ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 - 1118) περὶ ἱερῶν σκευῶν, κειμηλίων καὶ ἁγίων εἰκόνων ἔρις (1081 - 1095), Θεσσαλονίκη 1972, σ. 81, καὶ Οἱ Νορμανδοὶ στὴ Θεσσαλία καὶ ἡ πολιορκία τῆς Λάρισας, δ.π., σ. 37.

ἀφοῦ συνέλαβε τὸν κόμη Σαρακηνό, πού ἄφησε ἐκεῖ μὲ ἀρκετὴ στρατιωτικὴ δύναμη ὁ Βοημοῦνδος νὰ φυλάγει τὸ ἀπὸ καιρὸ ἐρειπωμένο καὶ ἀνοικοδομημένο τῶρα ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς μικρὸ κάστρο, τὸν σκότωσε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸ κάστρο: *Ὁ δὲ γε Βαϊμοῦντος ἀπάρας ἀπὸ τῶν Ἄσπρων Ἐκκλησιῶν ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ μέγας δομέστικος καταλαμβάνει τὰ Μογλενά καὶ κατασχὼν τὸν Σαρακηνόν κτείνει παραντίκα ἐρειπώσας τελείως τὸ καστέλιον*¹⁰. Ἦταν, συνεπῶς, τὸ 1082 ὁ Γρηγόριος Πακουριανὸς σὲ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν καὶ ὄχι σὲ ἀποστολὴ συνάψεως εἰρήνης ἀνάμεσα στοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Νορμανδούς. Ἐπειτα, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1082 ὁ Βοημοῦνδος ἀπὸ τὴν Καστοριά κατέβηκε στὴ Θεσσαλία καὶ πολιορκήσε τὴ Λάρισα στίς 3 Νοεμβρίου τοῦ 1082, ἦταν δηλ. μακριὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ σὲ ἐμπόλεμη μὲ τὸ Βυζάντιο περίοδο.

Θὰ μπορούσαμε νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἀποστολὴ τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου πρὸς τοὺς Νορμανδούς στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ συνάψη εἰρήνης, τὸ θέρος τοῦ 1083.

Στὰ τέλη Φεβρουαρίου ἢ τὸ Μάρτιο τοῦ 1083 ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ Βοημοῦνδο, ὁ ὁποῖος πολιορκοῦσε τὴ Λάρισα: *Εἶτα καρτερῶς ὀπλίσας ἅπαντας ἔξεισι τῆς Κωνσταντίνου. Καὶ τοῖς μέρεσι τῆς Λαρίσεως ἐγγίσας καὶ διελθὼν διὰ τοῦ βουνοῦ τῶν Κελλίων καὶ τὴν δημοσίαν λεωφόρον δεξιόθεν καταλιπὼν*¹¹... Μαζὶ του πῆρε, προφανῶς, τὸ Γρηγόριο Πακουριανὸ καὶ τὸν Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Εὐθύμιο, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ συνάψη εἰρήνης μὲ τοὺς Νορμανδούς, ὅπως μὲ τόση σαφήνεια γίνεται ἀντιληπτό τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπὸ τὴν πληροφορία πού μᾶς παρέχεται ἀπὸ τὸ Τυπικὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Πετριτζονίτισσας τοῦ ἴδιου τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ, τὸ ὁποῖο φέρει καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Εὐθυμίου.

Μὲ τὴν παραμονὴ αὐτῆ τῶν δύο προσωπικοτήτων στὴ Θεσσαλονίκη θὰ πρέπει νὰ συνδέσουμε καὶ τὴν πληροφορία τῆς Ἄννας Κομνηνῆς ὁ δὲ βασιλεὺς ὑποστρέψας ἀπὸ Λαρίσεως καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν καταλαβὼν, ὁποῖος ἐκεῖνος περὶ τὰ τοιαῦτα, ταχύ μάλα πρὸς τοὺς σὺν τῷ Βαϊμούντῳ κόμητας

10. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἄλεξιάς, Ε', V 1, δ.π., σ. 23.

11. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἄλεξιάς, Ε', V 3, δ.π., σ. 24.

άπεστείλας πολλές ύποσχέσεις επεποιήτο, ει τόν Βαϊμοϋντον τούς μισθούς άπαιτήσουσιν, ώσπερ αύτοϊς και ύπέσχετο· του δέ μή έχοντος άποδοϋναι παραπέισουσι τουτον κατελθειν εις θάλασσαν και άναζητησαι ταϋτα ύπό του ιδίου πατρος ‘Ρομπέρτου και αύτόν εκείνον διαπερασαι τούς αυτών μισθούς έξαιτησόμενον. Και ει τουτο άνύσειεν, πάντας τιμης και μυριων ευεργετων έπαπολαϋσαι¹².

Στή Θεσσαλονίκη ο αυτοκράτορας ‘Αλέξιος Κομνηνός θά ξεπλήρωσε όπωσδήποτε την ύπόσχεση που έδωσε στη Λάρισα, όταν στον ύπνο του εμφανίστηκε ο ‘Αγιος Δημήτριος και τον προέτρεψε να μη λυπάται, να μη στενάξει γιατί θά νικούσε τους Νορμανδούς. Τότε είχε ύποσχεθεί ο αυτοκράτορας ότι μετά τη νίκη του έναντίον του Βοημούνδου θά πήγαινε στη Θεσσαλονίκη να προσκυνήσει τον πολιούχο και προστάτη της ‘Αγιο Δημήτριο στο ναό του, βαδίζοντας μέχρι εκεί με τά πόδια πολλά στάδια πριν από την πόλη της Θεσσαλονίκης, για να τον ευχαριστήσει για τη βοήθειά του στο νικηφόρο έναντίον του Βοημούνδου άγώνα στη Θεσσαλία. Με την εκπλήρωση του τάματος αυτού, ύστερα από την ήττα των Νορμανδών, και την παρουσία του Πατριάρχη ‘Ιεροσολύμων Εϋθυμίου στη Θεσσαλονίκη θά πρέπει να συνδέσουμε την άνίδρωση του παρεκκλησιου του ‘Αγίου Εϋθυμιου που βρισκεται στο νοτιοανατολικό άκρο, στην ανατολική έξωτερική πλευρά του ναου του ‘Αγίου Δημητρίου. ‘Η άνίδρωση αυτή πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά κατά τά τέλη του θερους ή τις αρχές του φθινοπώρου του 1083.

Στό τέλος του θερους ο ‘Αλέξιος Κομνηνός βρισκεται στη Θεσσαλονίκη, πηγαίνοντας για την Κωνσταντινούπολη, και την ίδια εποχή βρισκονταν στη Θεσσαλονίκη ο Γρηγόριος Πακουριανός και ο Πατριάρχης ‘Ιεροσολύμων Εϋθύμιος. Κατά την παραμονή αυτή ο ‘Αλέξιος Κομνηνός εκπληρώνει τό τάμα του στον ‘Αγιο Δημήτριο και ο Πατριάρχης ‘Ιεροσολύμων Εϋθύμιος συμβάλλει στην άνίδρωση του παρεκκλησιου του ‘Αγίου Εϋθυμίου του Μεγάλου († 473), του ιδρυτή της Λαύρας που φέρει τό όνομά του, της οποίας τά εγκαίνια έγιναν στις 7 Μαΐου του 429 από τον ‘Επίσκοπο ‘Ιεροσολύμων ‘Ιουβενάλιο, παρόντων και άλλων άγιων άνδρων και κληρικων¹³.

12. ‘Αννης Κομνηνης, ‘Αλεξιάς, Ε’, VII 4, δ.π., σ. 32.

13. Χρυσόστομος ‘Α. Παπαδοπούλου, ‘Αρχιεπισκόπου ‘Αθηνων και πάσης ‘Ελλάδος, ‘Ιστορία της ‘Εκκλησίας ‘Ιεροσολύμων, δ.π., σ. 175. ‘Ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος σημειώνει ότι

Τό 1918 ὁ Γεώργιος Σωτηρίου ἀναφέρει ὅτι: *ἡ κτίσις τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου ἀνάγεται ἴσως τόν Ι΄ αἰῶνα γιατί τόν Ι΄ αἰῶνα ἐγένοντο μεγάλοι ἐπισκευαί τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἴσως δέ τότε προσετέθη καί τό παρεκκλήσιον, ὅπερ ὑπέστη, φαίνεται σοβαράν, βλάβην κατά τάς ἀλώσεις τῆς πόλεως ὑπό τῶν Σαρακηνῶν (904) καί Νορμανδῶν (1185), διό καί ἀνενεώθη τοιχογραφηθέν τῷ 1303 μ.Χ.¹⁴.*

Εἴκοσι ὀκτώ χρόνια ἀργότερα, τό 1946, ὁ Ξυγγόπουλος δέχεται ὅτι τό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου δέ φαίνεται νά χτίστηκε πολύ πρῖν ἀπό τό 14ο αἰῶνα¹⁵. Τρία χρόνια ἀργότερα, τό 1949, ὁ Στυλιανός Πελεκανίδης συμπέρανε ὅτι ἡ ἀνέγερση τοῦ ναυδρίου πρέπει νά εἶχε γίνει τοῦλάχιστο κατά τά τέλη τοῦ 12ου αἰῶνα καί ὄχι κατά τίς ἀρχές τοῦ 14ου, ὅπως πιστευόταν μέχρι τότε¹⁶, ἐνῶ τό 1952 ὁ Γεώργιος καί ἡ Μαρία Σωτηρίου δέχονται ὅτι *τό παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου ἀνηγέρθη κατά τάς ἀρχάς τοῦ 14ου αἰῶνος*¹⁷. Τό 1953 ὁ Χ. Μακαρόνας δέχεται ὅτι *κατά τόν καθαρισμόν τῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται τό 1303, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξις καί ἄλλου στρώματος, φέροντος παλαιότερας τοιχογραφίας*¹⁸. Κατά τό Χ. Μπακιρτζή τό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου *εἶναι μία μικρή τρίκλιτη βασιλική τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνα*¹⁹. Πάντως, κατά τήν Thalia Gouma - Peterson, τό ἀρχιτεκτονικό σχέδιο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου εἶναι ἀσύνηθες γιά ἓνα παλαιολόγειο οἰκοδόμημα στή Θεσ-

στό Chan el Saher ἢ el Ahmar σώζονται ἐρεῖπια τῆς Λαύρας αὐτῆς. Τά ἐρεῖπια αὐτά μπορεῖ νά ἰδεῖ κανεῖς καί σήμερα ἀκόμη στό 17 περίπου χιλιόμετρο ἀνατολικά τῶν Ἱεροσολύμων, στά νότια τοῦ δρόμου πού ὁδηγεῖ ἀπό τά Ἱεροσόλυμα στήν Ἱεριχώ.

14. Γεωργίου Σωτηρίου, Ἀπό τά ἐρεῖπια τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τόμ. 2 (1918), σσ. 251, 459· πρβλ. καί σ. 469.

15. Ἀ. Ξυγγόπουλου, Ἡ βασιλική τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946, σ. 13.

16. Δανεῖζομαι τά ἀναφερόμενα στο Στυλιανό Πελεκανίδη ἀπό τό ἄρθρο τοῦ Χ. Ἰ. Μακαρόνα, Χρονικά ἀρχαιολογικά. Ἀνασκαφαί, ἔρευνα καί τυχαῖα εὐρήματα ἐν Μακεδονίᾳ καί Θράκῃ κατά τά ἔτη 1940 - 1950, Μακεδονικά, τόμ. 2 (1941 - 1952), Θεσσαλονίκη 1953, σ. 612, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στό Archaeology II, 1 (March 1949), 47. Πρβλ. BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438.

17. Γεωργίου Ἀ. Σωτηρίου καί Μαρίας Γ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλική τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 138.

18. Χ. Ἰ. Μακαρόνα, Χρονικά ἀρχαιολογικά, ὁ.π., σ. 612.

19. Χ. Ν. Μπακιρτζή, Ἡ βασιλική τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 73.

σαλονίκη²⁰, ἐνῶ, κατά τόν Π. Βοκοτόπουλο, κανένα στοιχείο δέν ἐπιβεβαιώνει τήν ἴδρυσή του *ἐπί τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων*, ὅπως δέχονται ὁ Γεώργιος καί ἡ Μαρία Σωτηρίου. Ἡ γραπτή ἐπιγραφή τοῦ 1303, συνεχίζει ὁ Βοκοτόπουλος, πού σώζεται στό βόρειο τοῖχο, ἀναφέρει ἀπλῶς ὅτι ὁ πρωτοστράτωρ Μιχαήλ καί ἡ σύζυγός του «ἀνανεοῦσι τόνδε τόν θεῖον δόμον», ὁ τύπος τῆς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς ἀπαντᾷ ἀπό τήν παλαιохριστιανική περίοδο μέχρι τήν ὕστερη τουρκοκρατία χωρίς διακοπή καί τά λιγοστά μορφολογικά στοιχεία – τό σχῆμα λ.χ. τοῦ τριλόβου παραθύρου τῆς ἀψίδας – κάθε ἄλλο παρά ἐνισχύουν χρονολόγηση στήν παλαιολόγεια περίοδο²¹.

‘Ο Γ. Βελένης θεώρησε δικαιολογημένη τήν ἄποψη αὐτή τοῦ Π. Βοκοτόπουλου, ὁ ὁποῖος ὑπονοεῖ μία χρονολόγηση στή μέση βυζαντινή περίοδο, δέχτηκε ὅτι ἡ διάπλαση τῶν ὄψεων τοῦ παρεκκλησιού συνηγορεῖ σέ μία χρονολόγηση πρὶν ἀπό τήν Παναγία τῶν Χαλκέων (Σεπτέμβριος 1028) καί ἀνέφερε ὅτι τά μορφολογικά στοιχεία πού ἐνισχύουν μία τέτοια ἄποψη, εἶναι κυρίως οἱ ἡμικυλινδρικές κόγχες πάνω ἀπό τά παράθυρα τῶν παραβημάτων, οἱ ὁποῖες εἶναι πολύ στενότερες, τῶν ἀνοιγμάτων, καθώς ἐπίσης καί ὁ ἀρχαῖκός τρόπος διάπλασης τῶν τόξων, τά ὁποῖα παρουσιάζουν μεγάλα σχετικά μέτωπα καί ἀρχίζουν ψηλότερα ἀπό τίς γενέσεις²².

‘Ο Ν. Μουτσόπουλος, σέ εἰσήγησή του στό Ἐπιστημονικό Συμπόσιο, πού ἔλαβε χώρα στήν Ἱερά Μονή Βλατάδων, στή Θεσσαλονίκη, ἀπό τίς 8 - 20 Ὀκτωβρίου 1989 καί δημοσιεύτηκε τό 1991, ἀναφερόμενος στό θέμα τῆς χρονολόγησης τοῦ παρεκκλησιού, λέγει καί τά ἑξῆς: *Σήμερα, εἶναι γενικά*

20. Thalia Gouma - Peterson, *The Parecclesion et St. Euthymios in Thessalonica: Art and Monastic Policy Under Andronicos II*, *The Art Bulletin*, τόμ. 58 (1976), σ. 172.

21. Παναγιώτη Α. Βοκοτόπουλου, *Οἱ μεσαιωνικοί ναοί τῆς Θεσσαλονίκης καί ἡ θέση τους στά πλαίσια τῆς βυζαντινῆς ναοδομίας*, Ἡ Θεσσαλονίκη μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως. Πρακτικά Τεσσαρακονταετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν 30 Ὀκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1980, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 100.

22. Γιώργου Μ. Βελένη, Ἐρμηνεία τοῦ ἐξωτερικοῦ διάκοσμου στή βυζαντινή ἀρχιτεκτονική, Α΄ (κείμενο), Θεσσαλονίκη 1984, σ. 132, ὑποσ. 1· σ. 244, ὑποσ. 1. Καί ἀργότερα ὁ Γ. Μ. Βελένης, Ἡ ἀρχιτεκτονική Σχολή τῆς Μακεδονίας κατά τήν μέση καί ὕστερη βυζαντινή περίοδο, Σύνταξη, τεύχος 63 Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 1997, σ. 53, σημείωσε ὅτι ἡ πρώτη βασιλική τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου εἶναι ἓνα ἀπό τά ἐλάχιστα μεσοβυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ τύπου τῆς τρίκλιτης μεσοβυζαντινῆς βασιλικῆς, μέ περισσότερα ἀπό δύο ζεύγη κιόνων, πού σπανίζει σέ περιοχές τῆς Μακεδονίας.

ἀποδεκτή ἢ χρονολόγηση τοῦ παρακκλησίου καί τῶν τοιχογραφιῶν του, στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα²³... Παραμένει ὁμως τό πρόβλημα, ποιά ἦταν ἡ ἀρχική μορφή τοῦ μνημείου καί παράλληλα, ἡ ὄσο τό δυνατόν ἀκριβέστερη χρονολόγησή του, μέ βάση τά ἀρχιτεκτονικά καί εἰδικότερα τά μορφολογικά δεδομένα πού διασώζονται σήμερα²⁴. Στή συνέχεια, ὁμως, τολμάει νά ὑποθέσει καί νά προτείνει τά ἔξῃς, μέ βάση τήν ὑπόθεση, ὅτι ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου ἰδρύθηκε περί τά τέλη τοῦ 9ου αἰῶνα, πρὶν ἀπό τήν καταστροφή τοῦ 904, πού προξένησε ἡ ἐπιδρομή τοῦ Λέοντα Τριπολίτη στή Θεσσαλονίκη: Ὁ ναός πού ἰδρύθηκε, ὡς παρεκκλήσι τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀφιερώθηκε στόν Ἅγιο Εὐθύμιο, ὄχι ὁμως – κατά τή γνώμη μου – τόν μεγάλο ἀσκητή τῆς παλαιστινικῆς ἐρήμου, ἀλλά στόν ὁμώνυμό του, τόν Νέο, τόν Ὅσιο πού διέπρεψε μέ τήν ἀσκησιμότητα καί τά θαύματά του, στή περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης καί πού ἰδιαίτερα ἐτίμησαν οἱ Θεσσαλονικεῖς, τόν ἰδρυτή τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Περιστερῶν στόν ὁμώνυμο σημερινό ὄρεινό οἰκισμό, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη στίς 22 Δεκεμβρίου, στή νῆσο Ἱερά καί πού, στίς 13 Ἰανουαρίου τοῦ 899, μεταφέρθηκε τό σκήνωμά του, ἀπό δύο μαθητές τοῦ Ὁσίου, τόν Παῦλο, καί τόν Βλάσιο, στή Θεσσαλονίκη. Οἱ δύο μαθητές τοῦ Ὁσίου, πιθανότατα ἐναπέθεσαν τό σκήνωμα τοῦ Ἁγίου στό ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου γιά προσκύνημα καί στή συνέχεια τό μετέφεραν «ἐν πομπῇ» στή μονή πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Ὅσιος στό ὄρεινό χωριό Περιστερές καί πού τό καθολικό του ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἅγιο Ἀνδρέα²⁵.

Ἐνδεκα χρόνια πῶς μπροστά, τό 1978, ἡ Thalia Gouma - Peterson ἔγραψε ὅτι τό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ἕνα παρεκκλήσι τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στή Θεσσαλονίκη, εἶναι ἀφιερωμένο στόν Ἅγιο Εὐθύμιο ἀπό τή Μελιτηνή (377 - 473), τόν ἰδρυτή τοῦ παλαιστινιακοῦ μοναχισμοῦ²⁶, καί τό 1989 στήν εἰσήγησή της, στό Colloquium πού ἔλαβε χώρα στίς 8 καί

23. Ν. Κ. Μουτσόπουλου, Τό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου στή βασιλική τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ΚΔ' Δημήτρια, Γ' Ἐπιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Ἄπο τῆς Ἰουστινιανείου ἐποχῆς ἕως καί τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Ἱερά Μονή Βλατάδων 18 - 20 Ὀκτωβρίου 1989, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 137.

24. Ν. Κ. Μουτσόπουλου, Τό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ὁ.π., σ. 142.

25. Ν. Κ. Μουτσόπουλου, Τό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ὁ.π., σ. 155.

26. Thalia Gouma - Peterson, Christ as Ministrant and the Priest as Ministrant of Christ in a Palaeologan Program of 1303, *Dumbarton Oaks Papers*, τόμ. 32 (1978), σ. 199, καθώς καί τίς ἐκτός κειμένου εἰκόνες μέ ἀρ. 4 καί 26 - 28.

9 Μαΐου στο Πανεπιστήμιο του Prisceton, σημείωνε ότι ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ πιό σημαντικοῦ καί μεγάλως τιμωμένου προσκυνήματος τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καί εἶναι ἀφιερωμένος σ’ ἓνα ἐξέχοντα Ἅγιο τοῦ μοναχισμοῦ, τόν Ἅγιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο ἀπό τή Μελιτηνή (377 - 473), ἰδρυτή τοῦ παλαιστινιακοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ²⁷.

Θά ἐπιμείνω στήν ὑπόθεση πού ἔκανα πιό πάνω, ὅτι τό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου συνδέεται μέ τόν Ὅσιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο (+473) καί ὅτι ἔχει σχέση μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Κομνηνό τό θέρος τοῦ 1083, καθώς καί τήν παρουσία τοῦ Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Εὐθυμίου στή Θεσσαλονίκη, μαζί μέ τό μεγάλο δομέστικο τῆς Δύσης Γρηγόριο Πακουριανό, στό ἴδιο χρονικό διάστημα πού βρίσκεται στή Θεσσαλονίκη καί ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνός, γιά νά ἐκπληρώσει τό τάμα του, νά προσκυνήσει τόν Ἅγιο Δημήτριο στόν ὁμώνυμο ναό του καί νά τόν εὐχαριστήσει γιά τή βοήθειά του νά νικήσει στή Θεσσαλία τούς Νορμανδούς.

Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή θά μπορούσαν νά συμβάλουν καί δύο ἀκόμη στοιχεῖα. Ὁ Γ. Σωτηρίου, ἀναφερόμενος τό 1918 στίς τοιχογραφίες τῶν προσόψεων τοῦ παρεκκλησιού τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, σημειώνει ὅτι *ἐπί τῆς βορείας τοῦ παρεκκλησιού τούτου πλευρᾶς ἀνεφάνη ἐπί κυανοῦ βάθους ὀλόσωμος στρατιωτική μορφή προσευχομένου, ἥτις διασώζεται μέχρι τῶν ὤμων· ὁ προσευχόμενος εἶνε ἐνδεδυμένος στολήν ἱππότου τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν, ἔχει δέ καλλιτεχνικώτατον διάγραμμα, πολυχρωμίαν προξενούσαν ἐντύπωσιν καί κανονικάς πτυχώσεις. Τοῦτο ἴσως εἶνε τό μόνον δείγμα τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν ἢ τῆς λατινοκρατηθείσης Θεσσαλονί-*

27. Thalia Gouma - Peterson, The Frescoes of the Parecclesion of St. Euthymios in Thessaloniki: Patrons, Workshops and Style, *The Twilight of Byzantium. Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire. Papers from the Colloquium Held at Princeton University 8 - 9 May 1989.* Edited by Slobodan Curcic and Doula Mouriki, Princeton University 1991, σ. 111. Οἱ σχετιζόμενες μέ τόν Ἅγιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο φωτογραφίες τοιχογραφιῶν τοῦ παρεκκλησιού, οἱ ὁποῖες διατηροῦνται στό Μουσεῖο Μπενάκη, στήν Ἀθήνα, καί δημοσιεύονται στό τέλος τοῦ κειμένου (ἀρ. 2, 16, 25 - 30) ἀπό τήν Thalia Gouma - Peterson, δέν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολίες στήν κυριαρχοῦσα ἀποψη ὅτι τό παρεκκλήσι ἀφιερώθηκε ἀπό τήν ἰδρυτή του, ἀπό τόν ἰδρυτή του, στόν Ἅγιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο.

κης εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τόν Ναόν τοῦ Ἀγ. Δημητρίου²⁸. Ἴσως, κατά τήν ἀποψή μου, μία ἀνάγνωση τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς, στά πλαίσια τῆς παρουσίας τῶν Νορμανδῶν στήν Ἠπειρο, στή Μακεδονία καί στή Θεσσαλία τό 1081-1083, θά μᾶς βοηθοῦσε νά συνδέσουμε τή στρατιωτική μορφή, ὅπως τήν παρουσιάζει τό 1918 ὁ Γεώργιος Σωτηρίου, μέ τόν ἡγέτη τῶν Νορμανδῶν Βοημουνδο. Δυστυχῶς, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ν. Μουτσόπουλος, τά λείψανα αὐτά ἔχουν ἐξαφανιστεῖ καί οὔτε ἔχουμε φωτογραφικές μαρτυρίες γιά τή μορφή του²⁹.

Ἐνα δεύτερο στοιχεῖο, πού θά μᾶς βοηθοῦσε νά συνδέσουμε το παρεκκλησί τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου μέ τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Εὐθύμιο, ὁ ὁποῖος βεβαιωμένα βρίσκεται στή Θεσσαλονίκη τό 1083, καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά ἐρμηνεύσουμε ὡς βέβαιη τή συμβολή του στήν ἴδρυση τοῦ παρεκκλησιοῦ, γιά νά δεχτοῦμε, ἔτσι, ἀβίαστα ὡς ἔτος ἀνίδρυσής του τό 1083, εἶναι ἡ σχέση τοῦ παρεκκλησιοῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου μέ τή βασιλική του μοναστηριοῦ τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου στό Kahn el - Ahmar στήν Παλαιστίνη, ὅπως ἀναφέρει ἡ Thalia Gouma - Peterson³⁰. Μέ τήν ἀποψη αὐτή δέν συμφωνεῖ ὁ Ν. Μουτσόπουλος, ὁ ὁποῖος σημειώνει τά ἑξῆς: *Δέν εἶναι ὅμως δικαιολογημένες ὁποιες συγκρίσεις τοῦ μικροῦ παρεκκλησιοῦ τῆς Θεσσαλονίκης μέ τήν παλαιοχριστιανική βασιλική τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος τῆς Παλαιστίνης ἀπό μόνο τή σχέση τῆς ὀνομασίας τοῦ λατρεύμενου Ἀγίου, ἐφ' ὅσον μάλιστα δέν εἶναι καί ἀπόλυτα βέβαιο ὅτι ἀρχικά ἡ μικρή τρίκλητη βασιλική ἦταν ἀφιερωμένη στόν μεγάλο ἅγιο τῆς Παλαιστίνης³¹.*

* * *

Κατά τήν Ἄννα Κομνηνή ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός ἐπέστρεψε ἀπό τή Θεσσαλονίκη νικητής στήν Κωνσταντινούπολη ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Νορ-

28. Γεωργίου Σωτηρίου, Ἄπό τά ἐρεῖπια τοῦ ναοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ὁ.π., σ. 244.

29. Κ. Ν. Μουτσόπουλου, Τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου, ὁ.π., σ. 141.

30. Thalia Gouma - Peterson, The Parecclesion et St. Euthymios in Thessalonica, ὁ.π., σ. 172· πρβλ. καί τούς πίνακες 7 καί 8 στή σ. 171, ὅπου οἱ κατόψεις τοῦ παρεκκλησιοῦ τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου Θεσσαλονίκης καί τοῦ καθολικοῦ τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου στό Kahn el - Ahmar, στήν Παλαιστίνη.

31. Κ. Ν. Μουτσόπουλου, Τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου, ὁ.π., σ. 142 ὑποσ. 32.

μανδός ἡγέτης Βοημοῦνδος ἀναγκάστηκε, ἀπό τήν ἀδυναμία νά εὔρει χρήματα γιά νά ἐξοφλήσει τούς μισθοῦς πού χρωστοῦσε στούς κόμητες, νά ἐγκαταλείπει τήν Καστοριά, ὅπου ἄφησε τό Βρυνέννιο νά τήν φυλάγει, καί νά μεταβεῖ στόν Αὐλώνα, στά ἀπέναντι ἀπό τήν ἰταλική χερσόνησο παράλια τῆς Ἀδριατικῆς θάλασσας: ‘Ο δέ (Βοημοῦνδος) μὴ ἔχων ἀποδοῦναι (τούς μισθοῦς) ἀνεβάλλετο τέως. Ὡς δέ ἐνέκειντο εὐλογα αἰτοῦντες, μὴ ἔχων ὅ,τι καί δράσειε τόν μὲν Βρυνέννιον αὐτοῦ που φυλάσσειν τήν Καστοριάν κατέλιπε καί τόν τούς Πολόβους φυλάσσοντα Πέτρον τοῦ Ἀλίφα· αὐτός δέ τόν Αὐλώνα κατέλαβε. Τοῦτο δέ μεμαθηκώς ὁ βασιλεύς νικητής εἰς τήν βασιλίδα τῶν πόλεων ἐπαναζεύγνυσι³².

‘Ο Γουλιέλμος τῆς Ἀπουλίας ἀναφέρει ὅτι ὁ Βοημοῦνδος χάρισε τό στράτευμά του καί ὁ ἴδιος κατέλαβε τόν Αὐλώνα, γιά νά φροντίσει μέ τί θά ζήσει, ἐνῶ ὁ Βρυνέννιος τήν Καστοριά. ‘Ο Ἀλέξιος ἄφησε στή Θεσσαλονίκη ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ στρατοῦ του καί ἐπέστρεψε στήν πόλη, ὅπου διέμενε, ἡ ὁποία φέρει τό ὄνομα τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Κωνσταντίνου³³.

‘Ο μέγας δομέστικος τῆς Δύσης Γρηγόριος Πακουριανός καί ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Εὐθύμιος μετέβησαν ἀπό τή Θεσσαλονίκη στή Φιλιππούπολη, στά κτήματα τοῦ πρώτου, καί ἐκεῖ τό Δεκέμβριο τοῦ 1083 ὑπέγραψαν τό Τυπικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισσας (Μπατσκόβου). Ἀπό τήν παραμονή τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου στή Θεσσαλονίκη μᾶς ἔμεινε μέχρι σήμερα τό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου.

Συνοψίζω:

1) Τό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου ἀνίδρωσε, στά τέλη τοῦ θέρους μέ ἀρχές τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1083, ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνός, γιά νά ἐκπληρώσει, καί μέ τόν τρόπο αὐτό, τό τάμα του στόν Ἅγιο Δημήτριο, πού ἔκανε στή Θεσσαλία, λίγο πρὶν ἀπό τή νίκη του ἐναντίον τῶν πολιορκούντων τή Λάρισα Νορμανδῶν ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Βοημοῦνδου.

2) Ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς ἀνίδρωσής του τό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου ἀφιερώθηκε στόν ἰδρυτῆ τοῦ παλαιστινιακοῦ κοινόβιου μοναχισμοῦ Ὁσιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο († 473).

32. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, Ε΄, VII, 5, ὁ.π., σ. 32.

33. Guillelmus Apuliensis, Gesta Roberti Viscardi, V, 75 - 79, ὁ.π., σ. 240.

3) Στήν ἀνίδρυση τοῦ παρεκκλησιοῦ αὐτοῦ καί στήν ἀπόδοσή του στόν Ὅσιο Εὐθύμιο τό Μεγάλο, σημαντική ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ εὐρισκομένου τό 1083 στή Θεσσαλονίκη Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Εὐθυμίου, στόν ὁποῖο, ὅπως καί στό μεγάλο δομέστικο τῆς Δύσης Γρηγόριο Πακουριανό, ἀνέθεσε ὁ βυζαντινός αὐτοκράτορας Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός τό ἔργο τῆς σύναψης εἰρήνης μέ τούς Νορμανδούς, πού εἶχαν εἰσβάλει στή βαλκανική χερσόνησο τό 1081 καί κατά τά ἔτη 1081 - 1083 περιφέρονταν στήν Ἠπειρο, στή Δυτική Μακεδονία καί στή Θεσσαλία καί ἀπειλοῦσαν τή βυζαντινή αὐτοκρατορία.

4) Ὡς ἀρχιτεκτονικό πρότυπο τοῦ παρεκκλησιοῦ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, μέ τή συμβολή, ἀσφαλῶς, τοῦ Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Εὐθυμίου, ἐπιλέχθηκε ἡ βασιλική τοῦ Μοναστηριοῦ τοῦ Ὁσίου Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου, ἐρείπια τῆς ὁποίας σώζονται σέ ἀπόσταση 17 χιλιομέτρων, στήν ἔρημο, ἀνατολικά τῶν Ἱεροσολύμων.